

**БОГ, БІБЛІЯ Й УКРАЇНА
У ТВОРЧОСТІ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ**

Алла ТКАЧ, Іванна ЯРЕМЧУК,

ВДНЗ України „Буковинський державний
медичний університет”, Чернівці (Україна);
allademchenko@gmail.com; society@bsmu.edu.ua

**GOD, THE BIBLE AND UKRAINE
IN CREATIVITY OF THE GREAT KOVZAR**

Alla TKACH, Ivanna YAREMCHUK,

Higher State Educational Establishment
of Ukraine „Bukovinian State Medical University”,
Chernivtsi (Ukraine),
ORCID ID: 0000-0003-1108-0256

Ткач Алла, Яремчук Іванна. Бог, Библия и Украина в творчестве великого Кобзаря. Проблема религиозности Тараса Григорьевича, как и вся его жизнь и творчество, была, есть и будет актуальной, особенно в современной Украине, когда „пророческое слово” Шевченка приобретает значение и непреодолимую силу, пробуждает стремление быть нацией, а не группой людей, стимулирует духовно и сознательно расти.

В статье исследуются своеобразные интерпретации, философское мышление и трактовки украинским гением библейских истин, рассматривается актуальность его письма, воспитательный и формотворческий потенциал его наследия.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, Великий Кобзарь, христианское мировоззрение, Бог, Библия, Украина, религиозный аспект, христианско-этические мотивы.

Тарас Григорович Шевченко – гордість українського народу, світоч української та зарубіжної культури. Його слово стало на захист сплюндрованої національної і людської гідності, підштовхнуло суспільство до відродження та самовизначення, до утвердження українства як нації. Проте Шевченкова сутність, на нашу думку, найяскравіше і наймогутніше виявила себе у пошуках істини, шляхів єднання людини й життя вічного. Соціальне поневолення і національне розтління народжували твори, у яких перепліталися національно-історична епоха, духовно-моральні цінності, християнсько-етичні канони українців. Широчінь його духовного Всесвіту, творчі злети думок і почуттів, своєрідність світосприймання та світорозуміння матеріалізувалися у пророчих рядках: „Возвеличу // Малих отих рабів німих! // Я на сторожі коло їх // Поставлю слово...”¹. Бо, „знать, од Бога // І голос той, і ті слова // Ідуть між люди”².

Своєрідні інтерпретації, філософське осмислення й трактування Т. Шевченком біблійних істин досліджувалися багатьма науковцями (І. Огієнко, Б. Лепкий, Є. Сверстюк, Д. Степовик, І. Дзюба, М. Жулинський, О. Забужко, Л. Плющ та ін.). Феномену Шевченкового пророцтва присвячено ґрунтовні розвідки В. Барки, Є. Сверстюка, Д. Степовика, І. Дзюби, В. Пахаренка, Л. Плюща, Г. Дмитренко, Л. Третяк. Однак проблема релігійності Тараса Григоровича, як і все його життя і творчість, була, є і залишатиметься актуальною, особливо в сучасній Україні, коли „пророче слово” Шевченка набуває ваги і нездоланної сили, пробуджує прагнення бути нацією, а не купкою людей, стимулює духовно й свідо-

мо зростати: „Полюбіте щирим серцем // Велику руйну! // Розкуйтеся, братайтеся! // <...> І оживе добра слава, // Слава України... // Обніміться ж, брати мої, // Молю вас, благаю!”³. На думку Є. Сверстюка, в такому „молитовному ключі – вічна таємниця поезії Кобзаря, сумірного з ладом народної душі, спраглої любові, правди і добра”⁴. Образ Шевченка-пророка засвідчує і митрополит Іларіон: „Так, Шевченко був проповідником і вмів ним бути. Він постійно навчав так, ніби говорив у церкві... Шевченко, як проповідник і оборонець правди Божої, був усе життя послідовний і незмінний. І за свою оборону правди Божої і життя своє віддав!”⁵.

Інтерес Т. Шевченка до Святого Письма зумовлений особливим змістом його релігійності. Християнські мотиви й сюжети вималювалися ще з дитинства, коли малий Тарас опановував церковнослов'янські Граматику і Часослов, а Псалтир із збірки Григорія Сковороди знав напам'ять. У дорослому житті морально-етичний та естетичний досвід і багатогранність Шевченкової творчості формувала Книга Книг – Библия. Навчаючись в Академії мистецтв у Петербурзі, художник поглиблено студіював Святе Письмо, проникаючи у світ релігійних образів і сюжетів, створених видатними європейськими майстрами пензля.

Ще одним стимулом детального осмислення християнсько-етичних мотивів було знайомство Тараса Шевченка у 1843 році з фанатично віруючою Варварою Репіною, яка подарувала йому Библию. Поема „Тризна” – перший твір поета, епіграфом до якого взято слова апостола Петра, де виразно висловлено і свої заповіді – бра-

¹ Shevchenko T. Kobzar Yuvilejne vidannya do 200-richchya vid dnya narodzhennya [Kobzar Anniversary edition for the 200th anniversary of the birth], Harkiv, VD Shkola, 2014, 576 p.

² Ibid., P. 314.

³ Ibid., P. 198, 202.

⁴ Sverstyuk Ye. O. Bog u Shevchenkovomu zhitti i slovi [God in Shevchenko's life and works], Divoslovo, 2013, P. 34.

⁵ Ogiyenko I. Religijnist' Tarasa Shevchenka [Religiosity of Taras Shevchenko], (Mitropolit Ilarion), K., Nasha kultura i nauka, 2003, P. 171.

толюбство й віру в Бога.

Саме архітипи дитинства, тогочасна дійсність, стихія народної набожності, середовище, в якому народився і жив Тарас Григорович, формували особливості християнського світогляду Великого Кобзаря. Він шукав свого „великого Бога”, жив „у постійному діалозі з Богом”⁶, і процес тих складних і болючих пошуків Всевишнього, внутрішніх монологів і дискусій породжували не лише поклоніння і вдячність, а й сумнів, докір, богоборство, бо замість правди поет бачив скрізь лише „криваві ріки”.

У творчості Т. Шевченка простежуються три морально-етичні канви – причини суперечки митця з Богом.

Перша – це нарікання на Господа, викликане соціальною неправдою і поневоленням українського народу. Тарас Шевченко осуджує Господню терплячість („Не гріє сонце на чужині ...”):

Нащо вже й Бога турбувать,
Коли по-нашому не буде?⁷

У комедії „Сон” автор цитує Святе Письмо: „Дух правди, котрого світ не може прийняти, бо не бачить його, ані знає його” (Іоан, гл. XIV, ст. 17) і веде активний діалог з Богом. То з гнівом і безнадією:

Чи Бог бачить із-за хмари
Наші сльози, горе?⁸,

... Вседержитель ... а, може, ще
Й Він недобачає!⁹;

О Боже мій милосердний!
О царю поганій!
Царю проклятий, лукавий,
Гаспиде неситий!¹⁰..

То з розпачу і відчаю запитує про себе:

За що ж кара?
За що мені муки?
Кому я що заподіяв?
Чії тяжкі руки
В тілі душу закували,
Серце запалили?..

За що, не знаю, а караюсь,
І тяжко караюсь!
А коли я спокутую?
Коли діжду краю?¹¹

То звертається з проханням:
... Боже милий!
Зжалься, Боже милий!¹²

Такі ж почуття охоплюють поета у поемі „Княжна”:
Боже, Боже! Даш волю
І розум на світі,

Красу даєш, серце чисте...
Та не даш жити!
Не даш на рай веселий,
На світ Твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть навіки!¹³

Чи Бог теє знає? Бо се було б диво,
Щоб чути і бачить – і не покарає!
Або вже аж надто довготерпеливий!¹⁴.

У поемі „Кавказ” автор жорстоко критикує російську церкву за співучасть у загарбницьких війнах, але водночас з глибоким щемом у серці звертається до Ісуса Христа, усвідомлюючи, що свята кров пролилася за все людство, і не кожен збагнув таку велику жертву Господнього Сина:

За кого ж Ти розпинався,
Христе, Сине Божий?
За нас, добрих, чи за слово
Істини? Чи, може,
Щоб ми з Тебе посміялись?
Воно ж так і сталося!¹⁵

Таке звертання – докір людям, усім нам, хто живе не за Божими заповідями, хто заради користі, матеріальних благ „оскверняє свою душу”, переступає межу моральних цінностей.

Т. Шевченко розуміє і схвалює прагнення народів Кавказу бути незалежними:

Борітеся – поборете:
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля,
І правда святая!¹⁶

У цьому полум’яному закликку розкривається сутність геніального поета України та його глибока повага до незламного народу, який століттями виборював право на волю і незалежність.

Другий момент – протест, те, що в радянські часи називали „богоборством” Шевченка. Без сумніву, богоборство Кобзаря завжди жертвне, воно, на думку шевченкознавців, нагадує нам Мойсея, який вступив у дискусію з Єговою, щоб відстояти інтереси свого народу, добре розуміючи, що ризикує життям і буде покараний за таку зухвалість. Для підтвердження наведемо відомі рядки „Заповіту”:

Як потече з України
У синєє море
Кров ворожа, – отоді я
І лани, і гори –
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися..., а поки що...

⁶ Sverstyuk Ye. O. Bludni sini Ukrainini [Prodigal sons of Ukraine], uporyad. T. Marusik, Kyiv, 1993, 256 p.

⁷ Shevchenko T. Kobzar (Yuvilejne vidannya do 200-richchya vid dnya narodzhennya T. G. Shevchenka) [Kobzar (Anniversary edition for the 200th anniversary of Taras Shevchenko)], Harkiv, VD Shkola, 2014, 576 p..

⁸ Ibid., P. 137.

⁹ Ibid., P. 138.

¹⁰ Ibid., P. 142.

¹¹ Ibid., P. 138.

¹² Ibid., P. 142.

¹³ Ibid., P. 251.

¹⁴ Ibid., P. 253.

¹⁵ Ibid., P. 196.

¹⁶ Ibid., P. 195.

Я не знаю...¹⁷.

Такий виклик Всевишньому звучить і в поезії „Сон” („Гори мої високі...”):

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!¹⁸

Жертовність Т. Шевченка для воскресіння України більшість дослідників справедливо вважають ідейно-тематичною основою його багатющої творчості.

Третій момент трактується з позиції пророцтва. Так, поезія „Світе ясний, світе тихий” (1860) є своєрідним переспівом церковного твору „Світе тихий, святія слави, безсмертного Отця небесного, святого блаженного, Ісусе Христе...”. Створена поетом картина знайшла віддзеркалення в історичних подіях 20 – 30 рр. ХХ ст., коли в Україні більшовики спалювали храми, нищили іконостас і церковні хоругви, суворо забороняли видавати і розповсюджувати літературу богословсько-дидактичного стилю.

У тематичному спектрі молитовних творів Т. Шевченка („Ісаія. Глава 35”, „Осія. Глава 14”, „Псалми Давидові”, „Подражаніє 11 псалму”, ін.) нерідко об’єктом звернень стає Бог і Україна водночас, напр.:

О милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!¹⁹

У „Подражанні Ісаїї (розділ 35)” репрезентовано поетичне переосмислення псалмів біблійного пророка Ісаїї, який передбачав нове пришестя Ісуса Христа в суспільстві, у якому не буде ні поневолення, ні національного гноблення, де люди сповідуватимуть Божі заповіді і заслугуватимуть на довгоочікуване соціальне щастя:

І спочинуть невольничі
Утомлені руки.
І коліна одпочинуть,
Кайданами куті ...
Се Бог судить, визволяє
Довготерпеливих ...²⁰

Глибоку ідейно-художню силу має твір „Осія. Глава 14”, в якій Тарас Григорович нагадує кривдникам українського народу про майбутню справедливу кару за зраду соціальних та національних інтересів усього українства:

... не втече
І не сховається! Всюди
Вас найде правда-мста, а люди
.....
І на хресті отім, без ката
І без царя вас, біснуватих,
Розтнуть, розірвуть, розіпнуть²¹.
Особливо актуально нині звучать рядки:
Погибнеш, згинеш, Україно!
Не стане знаку на землі!

А ти пишалася колись
В добрі і розкоші! Вкраїно!

.....
Сама розіпнешся! Во злобі
Сини твої тебе уб’ють ...²²
Але слова віри й надії не полишають поета:
Скажи, що правда оживе,
Натхне, накличе, нажене
Не ветхеє, не древле слово
Розтліє, а слово нове ...
І люд окрадений спасе²³.

У творі „Пророк” (1848) Т. Шевченко нещадно висміює тих, хто нищо живе:

...Люди, род лукавий,
Господню святую славу
Розтлили...²⁴,
виправдовуючи кару небесну:
І праведно Господь великий
На вас, на лютих, на вас, диких,
Кайдани повелів кувать,
Глибокі тюрми мурувать,
І – роде лживий і жестокий!²⁵.

До жанру послання Т. Шевченко звернувся, щоб через пересторогу, навіть прокляття, критику й прохання пробудити в українців почуття національної гідності й честі. Наприклад, у поемі-посланні „І мертвим, і живим, і ненародженим ...” автор звертається не тільки до своїх сучасників, а й до „ненароджених земляків”, тобто до наступних поколінь – отже, й до нас. Він вчить, що наш порятунок – в єдності всієї нації. Епіграфом до твору послужили слова із Біблії: „Якщо хто каже, що люблю, мовляв, Бога, а брата свого ненавидить, то – це брехня” (Соборне посланіє апостола Іоана, гл. IV, ст. 20). Саме так поет порушує проблему лицемірства, фальшивого патріотизму, що згодом призводять до зради, втрати своєї національної свідомості.

Образ автора в цій поемі є досить неоднозначним: він з’являється перед читачем то з обличчям юродивого („Тільки я, мов окаянний, // І день і ніч (плачу ...)”, то пророка („Схаменіться! Будьте люди, // Бо лихо вам буде!”); Отцурається брат брата // І дитини мати”), то апостола-проповідника („Учіться, брати мої, // Думайте, читайте, // І чужому научайтесь, // Й свого не цурайтесь...” // Обніміться ж, брати мої, // Молю вас, благаю!”)²⁶. Кожна з іпостасей Т. Шевченка створює ореол скорботи, погрози, іронії та сарказму, любові, віри й надії.

У зверненні Шевченка до „Давидових псалмів” (а їх у Біблії 150, з них 73 належать Давидові) прихований великий символічний зміст. Стародавній Єрусалим є уособленням України, яку він ніколи не забуде на чужині, а свою тернисту Голгофу передчуває, передбачає і розуміє:

Боже! Спаси, суди мене

¹⁷ Ibid., P. 215.

¹⁸ Ibid., P. 264.

¹⁹ Ibid., P. 122.

²⁰ Ibid., P. 448.

²¹ Ibid., P. 469.

²² Ibid., P. 468.

²³ Ibid., P. 469.

²⁴ Ibid., P. 328.

²⁵ Ibid., P. 328.

²⁶ Ibid., P. 198-202.

Ти по Своїй волі!²⁷

* * * * *

І коли тебе забуду,
Ієрусалиме, –
Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужині!
І язик мій оніміє,
Висохне, лукавий ...²⁸

Відтворюючи пафос „Псалмів Давидових”, Шевченко по-своєму розмовляє з Господом, закликає його звернути свій погляд на гноблений люд:

Смирилась душа наша,
Тяжко жить в оковах!
Встань же, Боже, – поможи нам
Встать на ката знову!²⁹

Шевченко-патріот упродовж усього свого життя не втолюється благодати:

Добросердим, малим,
Тихолюбцям святим,
Творче неба й землі!
Долгоденствіє їм
На сім світі; на тім...
Рай небесний пошли!³⁰

І свято вірить:

Господь любить свої люди,
Любить, не оставить...
...братів благих своїх
Господь не забуде –
Воцариться в дому тихім,
В сім'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віку до віку!³¹

Автор молитви прагне жити за Христовими заповідями:

Де є добрі люди,
Там і правда буде,
А де кривда буде,
Там добра не буде!³²
* * * * *

Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть!³³

Як бачимо, поет наважувався сказати Всевидцю все, що мучило його сумління, що збурювало його хвилювання, кликав Бога „на прю”... І це – не богохульство, не богозневага. Це – щирість і пафос біблійних пророків. Тарас Шевченко то терпеливо, то зухвало, то щиро, то з гіркотою й образою говорив зі Спасителем, то просив, то вимагав... „У гніві він як пророк, в покірливості як апостол; його ласка переходить у молитву, його лагідність – у подвиг любові і прощення: кожне почуття він доводить до пафосу і релігійний у кожному своєму слові: іншим і не може бути великий національний поет, жрець і жертва свого народу”³⁴, – справедливо зазначав К. Чуковський.

Tkach A., Yaremchuk I. God, the Bible and Ukraine in creativity of the Great Kobzar. Taras Shevchenko - the pride of the Ukrainian people, torch of the Ukrainian and foreign culture. His creative word was devastated to protect the national dignity and pushed society to recovery and self-assertion to Ukrainians as a nation. But Shevchenko's essence, in our opinion, is the brightest

and most powerful found themselves in search of truth, unity of man and the ways of eternal life. The social enslavement and corruption of nation were turn him to works that have intertwined national historic era of spiritual and moral values of Christian ethical Ukrainian canons.

Peculiar interpretation, philosophical understanding and interpretation T. Shevchenko Biblical truths studied by many scientists (I. Ohiyenko, B. Lepkyj, Y. Sverstyuk, D. Stepovyk, I. Dziuba, M. Zhulynsky i O. Zabuzhko and others). Shevchenko's phenomenon is devoted to the exploration of B. Barca, E. Sverstyuk, D. Stepovyk, I. Dziuba, V. Pakharenko, D. Dmytrenko, L. Tretiak. But the problem of Shevchenko religious was as his life and work will remain relevant, especially in nowadays. Ukraine as "prophetic word" for Shevchenko had an impotent meaning and irresistible force, awakens the desire to be a real nation, and promotes spiritual and conscious development.

Poet use to say to God all his global ideas, his excitement. And this was not a profanity, not a blasphemy. That was the sincerity and enthusiasm of the biblical heralds. Taras Shevchenko said patiently, defiantly, frankly, with bitterness and insult the Savior, then asked, then demanded with such words: "In anger he becomes a prophet, in humility transforms into as an apostle; it just goes to prayer, his humility holds in a feat of love and forgiveness, every feeling he brings to the religious fervor and in his every word. Let it be for the great national poet, priest and victim of its people", - wrote K. Chukovski.

Key words: Taras Shevchenko, the Great Kobzar, Christian worldview, God, Bible, Ukraine, the religious aspect of Christian ethical grounds.

Ткач Алла – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Вищого державного навчального закладу України „Буковинський державний медичний університет”. Автор та співавтор близько 100 наукових та навчально-методичних праць, з-поміж яких 3 монографії, 5 навчальних та навчально-методичних посібників з грифом МОН та МОЗ України. Наукові інтереси: сучасна українська медична термінологія; методика викладання української мови як фахової у вищій школі; культура мовлення медичного працівника.

Tkach Alla – candidate of philological sciences, associate professor of department of Social Sciences and Ukrainian Studies, of Higher Educational Establishment of Ukraine "Bukovyna State Medical University". She is an author and co-author of about 100 scientific and educational works, including 3 monographs and 5 issues, which was approved by the Ministry of Education of Ukraine and the Ministry of Health of Ukraine. Her research interests include contemporary Ukrainian medical terminology; methods of teaching Ukrainian language as a professional in high school; linguistic and cultural studies.

Яремчук Іванна – студентка III курсу 17 групи медичного факультету №2 (спеціальність „Лікувальна справа”) Вищого державного навчального закладу України „Буковинський державний медичний університет”. Наукові інтереси: шевченкознавство; актуальні проблеми сучасної медичної психології, ін.

Yaremchuk Ivanna – a student of third year 17 group of the Medical Faculty №2 (spec. "Medicine"), Higher Educational Establishment of Ukraine "Bukovina State Medical University." Research interests: Shevchenko studies; actual problems of modern medical psychology, etc.

Received: 18-01-2017

Advance Acces Published: April, 2017

© A. Tkach, I. Yaremchuk, 2017

²⁷ Ibid., P. 207.

²⁸ Ibid., P. 209.

²⁹ Ibid., P. 206.

³⁰ Ibid., P. 473.

³¹ Ibid., P. 208.

³² Ibid., P. 208.

³³ Ibid., P. 205.

³⁴ Chukovskij K. Shevchenko [T. Shevchenko], Kyiv, Suchasnist', 1992, 3, P. 166.